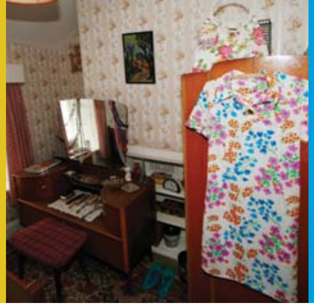

amgueddfa lechi cymru
national slate museum

LLYFRYN FRON HAUL

Darganfyddwch mwy am y tai chwarelwyr

amgueddfa cymru
national museum wales

Noddir gan Lywodraeth Cynulliad Cymru
Sponsored by Welsh Assembly Government

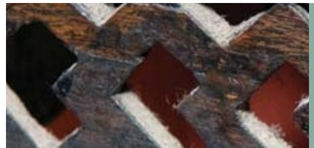

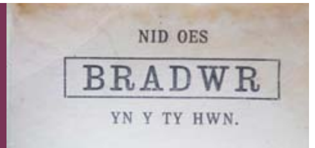

Croeso i lyfryn Fron Haul!

Defnyddiwch y llyfryn hwn i ddarganfod mwy am y tai diddorol yma. Cychwynnwch drwy edrych yn fanwl ar y tai o'r tu allan, yna ewch i dŷ 1861 i gychwyn ar eich taith trwy amser.

Dyma i chi ychydig o stori rhif 1-4 Fron Haul...

Wyddoch chi mai nid dyma gartref go iawn y tai bychain hyn? Yn Nhanygrisiau ger Blaenau Ffestiniog oedd y tai yn wreiddiol. Erbyn 1997, roedd y tai mewn dipyn o stad ac ar fin cael eu dymchwel. Ond, am eu bod nhw mor arbennig ac wedi eu hadeiladu ar gyfer chwarelwyr a'u teuluoedd, penderfynwyd eu symud nhw garreg wrth garreg i fan hyn, Amgueddfa Lechi Cymru, i ddangos sut y byddai chwarelwyr yn byw ers talwm.

Am waith! Roedd rhaid rhoi rhif ar bob carreg, pob llechen, pob ffenest, pob drws - pob un dim - er mwyn gallu eu symud a'u hail godi fel rhyw jig-so anferth yma yn Llanberis.

Wrth fynd i bob tŷ, rydych yn camu i fewn i oes wahanol ac i le gwahanol. Llenwch y tabl i gymharu'r tai a rhowch ychydig o wybodaeth am eich tŷ chi hefyd.

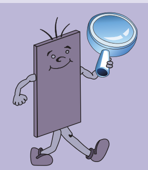

Sylwoch chi bod 5 simna a dim ond 4 lle tân? Pam?
Er mwyn gwneud i'r rhes edrych yn ddelach drwy fod yn hafal!

Sylwch ar y llechi'n sticio allan o bob simna – mae'r rhain yn cadw dŵr glaw oddi wrth cerrig y simna. A ma hi'n bwrw glaw'n aml yn Mlaenau Ffestiniog meddan nhw!

Cymharwch tai Fron Haul gyda'ch tŷ chi.

	Eich tŷ chi?	Tŷ 1861	Tŷ 1901	Tŷ 1969
Lleoliad?				Llanberis
Sawl ffenest?				
Sawl llofft?				
Sawl ystafell ymolchi?				
Sawl llawr?				
Oes toilet tu mewn?		✗		
Gardd?				✓

Tynnwch lun eich tŷ chi.

Tŷ 1861 – BWYD

Pa fwydydd welwch chi yn y tŷ yma?

Allwch chi feddwl am fwydydd eraill y byddai'r chwarelwyr a'u teuluoedd yn ei fwyta?

Pwy fyddai'n paratoi bwyd yma?

Pwy sy'n paratoi bwyd yn eich tŷ chi gan amlaf?

Ydych chi'n meddwl fod y bwyd yma yn iach ac yn faethlon? Pam?

Sut fath o fwyd fyddwch chi'n ei gael?

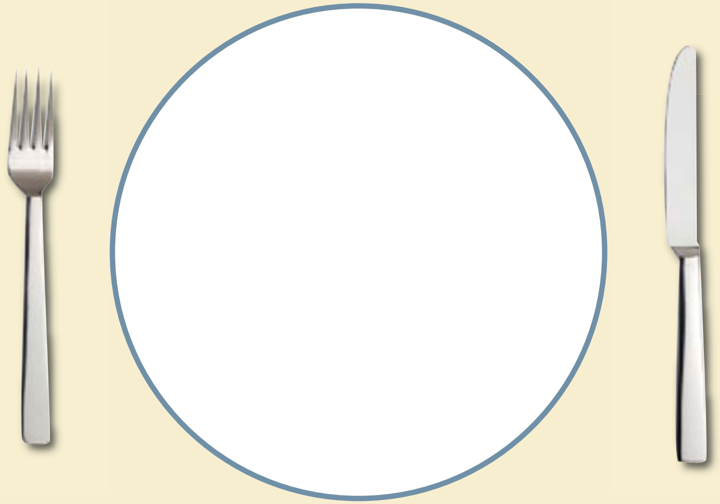

Tynnwch lun eich hoff fwyd chi ar y plât.

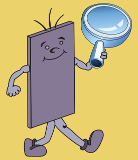

Fedrwch chi ddyfalu pam bod rhaid i'r amgueddfa ddefnyddio bwyd plastig ym mhob un o'r tai?

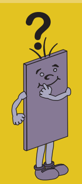

Er ella eich bod chi'n meddwl bod na olwg ddigon tlawd yn y tŷ yma, mae digon o fwyd ar y bwrdd ac mae dyn y tŷ yn cael digon o waith fel chwarelwr. Cofiwch, 'doedd dim gymaint o bethau ar gael i lenwi tŷ yn 1861, fel sydd heddiw.

Sut a lle fyddai rhywun yn coginio bwyd yn y tŷ hwn?

Mae wir angen tân yma – mae cymaint yn dibynnu ar dân da. Rhaid cael tân er mwyn cael gwres, dŵr cynnes a bwyd poeth!

Paned plîs!

Mae'n debyg bod gwneud paned yn eich tŷ chi yn broses weddol hawdd?

Tua faint o funudau mae'n gymryd?

Beth am wneud paned yn y tŷ hwn?

Rhowch dic neu groes i ddangos be' sy'n digwydd ym mha dŷ. ✓ ✗

	Tŷ 1861	Tŷ chi
Rhoi plwg y tegell i fewn yn y soced		
Nôl dŵr o'r ffynnon		
Gwneud tân		
Nôl dŵr o'r tap		
Rhoi te yn y tebot neu'r gwpan		
Disgwyl i'r dŵr ferwi		
Rhoi swits y tegell ymlaen		
Tywallt y dŵr berw ar y te a gadael iddo sefyll		

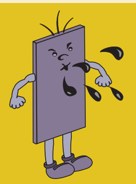

Cofiwch mai dail te, nid bagiau te fyddai ganddyn nhw ers talwm.

Tŷ 1901 – STREIC

Roedd 1901 yn amser anodd iawn ym Methesda.

Aeth y rhan fwyaf o'r dynion oedd yn gweithio yn Chwarel Penrhyn – 2,800 ohonyn nhw - ar streic, yn anhapus efo'r ffordd yr oeddent yn cael eu trin gan berchennog y chwarel, Yr Arglwydd Penrhyn.

Yn ystod streic, nid oes unrhyw gyflog yn cael ei dalu i'r gweithwyr. Cofiwch, fyddai gwraig y tŷ ddim yn cael cyflog chwaith – ella y gallai wneud ceiniog neu ddwy yn gwnïo, neu'n golchi dillad i deuluoedd oedd â mwy o arian na hwy.

Welwch chi fwyd o gwbl yn y tŷ hwn?

Byddai'r dorth sydd ar y bwrdd yn gorfod bwydo teulu cyfan am sawl diwrnod, hyd at wythnos, pan oedd pethau ar eu gwaethaf. Faint fyddai'r dorth hon yn para yn eich tŷ chi?

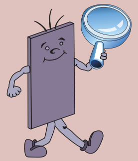

Rhowch eich llaw ar y llawr – ydy'r llechi'n gynnes? Er mwyn cadw'r tŷ a phob dim sydd ynddo rhag tamprwydd, mae gwres o dan y llawr i'w gael yma. Ateb modern i hen broblem!

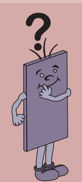

Parhaodd y streic am dair mlynedd, yn hirach nag unrhyw streic arall yn hanes Prydain, tan yn ddiweddar iawn.

Beth ydy **bradwr** yn eich barn chi?

Erbyn 1901, roedd y streic wedi bod yn mynd yn ei flaen ers rhai misoedd a nifer o deuluoedd Bethesda yn ei chael hi'n anoddach bob dydd i gael dau pen llinyn ynghyd. Fesul dipyn, aeth rhai o'r dynion yn ôl i'r gwaith, gan dorri'r streic. Yn nhŷb y chwarelwyr oedd dal adra', roedd y dynion hyn wedi eu bradychu. Trefnwyd i bawb oedd dal ar streic i gael arwydd i'w roi yn ffenest y tŷ i ddangos yn glir ar ochr pwy oedden nhw.

Byddai gwragedd a phlant y dynion oedd ar streic yn hel at ei gilydd ar Bont Tŵr, reit wrth ymyl mynedfa'r chwarel, i godi cywilydd ar y dynion hynny oedd yn torri'r streic drwy fynd i'r gwaith. Byddent yn gweiddi arnynt, yn taro sosbenni efo llwyau i wneud twrw mawr, neu mi fyddent yn chwythu i gragen fel yr un welwch chi ar y silff ffenest i greu sŵn hwtian hyll.

Ewch i fyny'r grisiau. Welwch chi gês dillad ar lawr y llofft?

Pwy sy'n gadael da chi'n meddwl?

I lle maen nhw'n mynd?

Pam?

Holwch un o'r staff i gael gwybod mwy!

Tŷ 1969 – NEWID BYD

Beth ydy'r peth cyntaf da chi'n sylwi arno yn nhŷ 1969?

Mae cymaint o newidiau yma!
Mae mwy o ddefnyddiau meddal – carped, soffa, llenni…
Mae mwy o declynnau i wneud bywyd yn haws - tân trydan, peiriant cynhesu dŵr, stôf
Mae mwy o bethau i'w gwneud gyda'r nos – gwrando ar radio, chwarae recordiau, gwylio'r teledu…
Mae nifer o'r rhain yn dibynnu ar un peth – TRYDAN.

Faint o bethau fedrwch chi eu darganfod yn y chwilair sy'n dibynnu ar drydan yn y tŷ hwn?

1. Peiriant golchi
2. Haearn smwddio
3. Lamp
4. Gwresogydd dŵr
5. Teledu
6. Sychwr gwallt
7. Stôf
8. Radiogram
9. Golau
10. Chwaraewr recordiau
11. Tân trydan

A	FF	P	R	D	M	T	G	H	R	F	Y	U	I	C	D
R	K	D	P	E	I	R	I	A	N	T	G	O	L	CH	I
Y	L	F	W	A	S	T	L	E	CH	C	O	P	S	W	F
U	A	J	N	M	D	C	S	A	G	W	G	O	L	A	U
E	M	V	B	E	O	S	K	R	J	H	T	R	R	R	W
B	P	E	J	M	W	Y	Y	N	N	F	T	FF	E	A	M
O	U	Y	R	X	R	CH	O	S	E	R	A	S	R	E	K
E	T	Y	I	O	P	W	L	M	LL	M	N	C	D	W	FF
S	K	G	T	R	Y	R	I	W	Y	O	T	P	Y	R	E
G	W	R	E	S	O	G	Y	DD	D	W	R	I	P	R	L
G	T	E	L	D	W	W	P	I	M	U	Y	H	G	E	K
Q	W	S	E	R	T	A	I	O	E	T	D	R	CH	C	D
X	T	H	D	G	L	LL	K	F	E	R	A	V	C	O	T
L	S	I	U	P	O	T	Y	S	D	G	N	H	F	R	U
M	T	E	W	C	F	H	U	M	L	Q	A	U	N	D	M
A	O	E	O	Y	B	N	X	M	W	Y	L	D	J	I	N
C	F	T	Y	U	N	T	R	A	D	I	O	G	R	A	M
F	R	Q	C	D	G	F	L	I	T	C	V	N	Y	U	LL

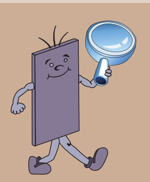

Mae gwaith y Curadur ychydig yn haws wrth chwilio am bethau i'r tŷ hwn am fod cymaint o bobl sy'n cofio 1969 dal yn fyw. Mae'n rhaid hyd yn oed gwrthod pethau sy'n cael eu cynnig weithiau, am fod gan yr amgueddfa ddigon ohonynt yn barod.

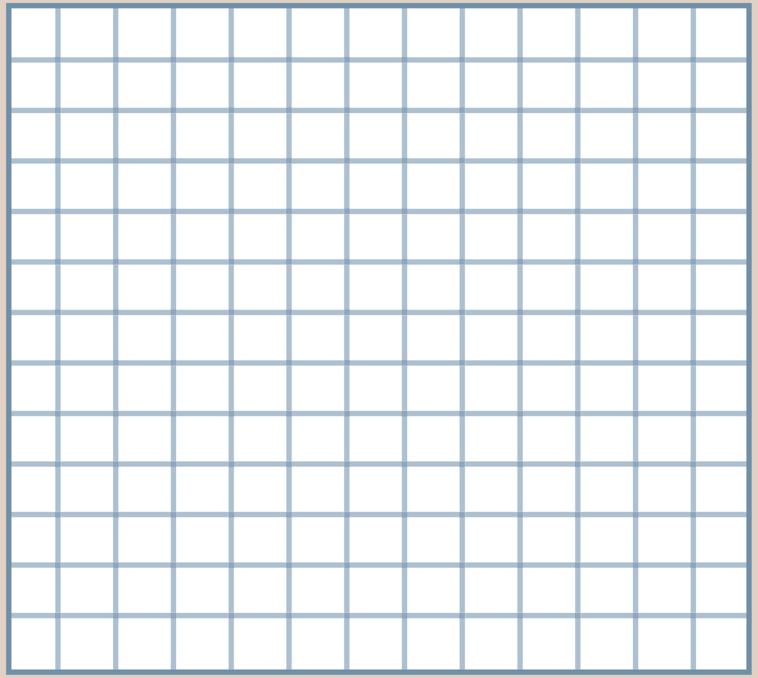

Beth am i chi greu chwilair eich hun gydag enwau'r pethau sy'n dibynnu ar drydan yn eich tŷ chi?

Tydy bywyd ddim yn fêl i gyd yn y tŷ hwn chwaith – mae Chwarel Dinorwig newydd gau yn Awst 1969 ac mae dyn y tŷ yn ddi-waith. Mae gwraig y tŷ yn mynd allan i weithio erbyn hyn. Sut oedd hyn efallai yn effeithio ar fywyd y cartref?

Pa newidiadau eraill fu yn y 60au?

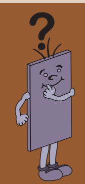

Ym mis Gorffennaf 1969, arwisgwyd y Tywysog Siarl yn Dywysog Cymru yng Nghastell Caernarfon ar lwyfan o lechfaen Dinorwig. Mis yn ddiweddarach caewyd chwarel Dinorwig gan roi 350 o ddynion allan o waith.

LLUNIAU O BOB LLIW A LLUN

Oes ganddoch chi lawer o luniau ar waliau eich tŷ chi?

Be' am eich 'stafell wely? Oes ganddoch chi boster o rywun enwog ar y wal? Pwy? Pam?

- am eu bod nhw'n dalentog?
- am eich bod chi'n edmygu nhw?
- am eu bod nhw'n enwog?
- am eu bod nhw'n ddel?

Tynnwch lun o boster neu lun sydd ar wal yn eich tŷ chi.

Roedd Y Parch. Henry Rees yn bregethwr enwog iawn yn ei ddydd. Roedd o'n teithio hyd a lled Cymru yn pregethu i gynulleidfaoedd mawr o bobl (roedd yn dipyn o 'seleb'!)

Roedd y teulu oedd yn byw yn y tŷ hwn yn amlwg yn edmygu Henry Rees, neu am ddangos pa mor grefyddol oedden nhw. Oes unrhyw arwydd arall yn y tŷ eu bod nhw'n grefyddol?

Beth am tŷ 1969? Oes na luniau crefyddol yn y tŷ hwn?

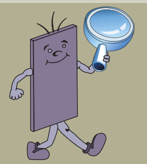

Tua faint oed oedd y person oedd yn cysgu yn y llofft gefn yn nhŷ 1969... be da chi'n meddwl? Pam?

Wrth i amser fynd yn ei flaen, mae'r tai yn llenwi gyda bob math o bethau, ond yn gwagio o ran pobl! Mae Cyfrifiad 1871 yn dangos bod hyd at 7 o bobl yn byw yn un o dai Fron Haul. Erbyn 1969, roedd yn gyffredin i deuluoedd fod llawer yn llai.

Edrychwch o'ch cwmpas yn ofalus yn y tai.

Welwch chi rai o'r deunyddiau hyn? Ym mha dŷ welwch chi'r deunyddiau yma? Ym mha ystafell? Beth ydy'r eitem?

Patrwm	Pa dŷ?	Pa ystafell?	Beth ydy o?
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			

Dyma le i chi wneud nodiadau neu dynnu lluniau o bethau fu o ddiddordeb i chi heddiw

Fy enw i ydy:

Dyddiad fy ymweliad:

Pwy ddaeth gyda mi:

Beth wnes i fwynhau orau:

Cynhyrchwyd y llyfryn hwn gyda chymorth ariannol gan gwmni adeiladu Watkin Jones

Mae gan yr amgueddfa raglan o weithgareddau drwy'r flwyddyn.
Am fwy o wybodaeth ewch i'r safle we: www.amgueddfacymru.ac.uk

Amgueddfa Lechi Cymru, Parc Gwledig Padarn, Llanberis, Gwynedd. LL55 4TY
☎ 01286 870630 | llechi@amgueddfacymru.ac.uk | www.amgueddfacymru.ac.uk